

Architektais
SIGITAS LASAVICKAS

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

A r c h i t e k t a s

SIGITAS LASAVICKAS

UDK 72(474.5)(092)
Ar58

Knygos leidimą remė

Archyvinius šaltinius surinko
Edita Povilaitytė

Knygą sudarė ir tekstus rašė
Edita Povilaitytė
Birutė Rūta Vitkauskienė

Redaktorė
Nijolė Deveikienė

Dailininkas
Arūnas Prelgauskas

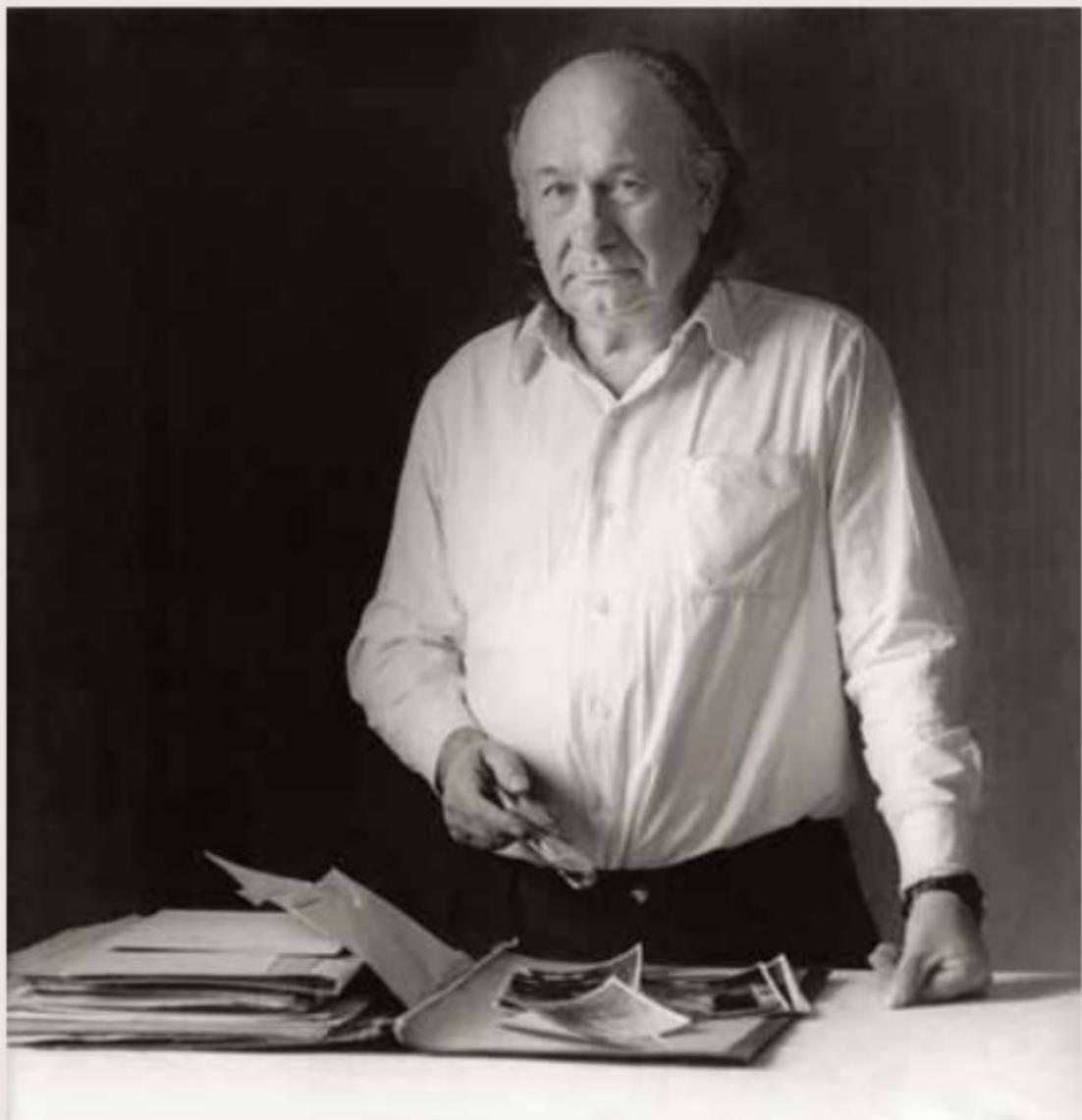
Fotografas
Kęstutis Stoškus

© Lietuvos nacionalinis muziejus, 2014

ISBN 978-609-8039-61-0

Turinys

PRATARMĖ	7
„...MOKSLUI IR ATRADIMAMS RIBŲ NĖRA“	13
„LIETUVOS ŠIRDIS – Tarsi ATÉNŲ AKROPOLIS“	41
Miesto tyrimai	43
Sakraliniai statiniai	69
Vilniaus Aukštutinė pilis	97
Naujasis arsenalas	145
Senasis arsenalas	159
„...IŠSAUGOTI AUTENTIŠKĄ ISTORINĖS VIETOVĖS VAIZDĄ“	191
Medininkų pilis	193
Trakų Salos pilis	235
Tolminkiemis	241
PRISILIETIMAI	265
SIGITAS LASAVICKAS AMŽININKŲ ATSIMINIMUOSE	285
SANTRUMPOS	320
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS	321
SIGITO LASAVICKO KŪRYBINIS PALIKIMAS	329
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	345
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	348

1 Sigitas Benjamiinas Lasavickas. 1988

Pratarmė

Architektas restauratorius Sigitas Benjaminas Lasavickas buvo išskirtinė figūra sovietmečio architektūros ir paveldotvarkos istorijoje. Architekto kūrybinis palikimas saugomas Lietuvos literatūros ir meno archyve, į kurį pateko po kūrėjo mirties iš jo namų. S. Lasavicko asmeninį fondą (f. 650) sudaro 768 bylos, kuriose sudėta daugiausia originali grafinė medžiaga. Vertingų brēžinių ir piešinių kolekciją, susijusią su Lietuvos nacionalinio muziejaus pastatų tyrinėjimais, architektas muziejui padovanojo pats. Likusi medžiaga, sukompaktuota su kitų autorų archeologinių ir architektūrinų tyrimų ataskaitomis – brēžinių originalai ir šviesoraščiai, projektiniai pasiūlymai, ataskaitos, rekomendacijos ir kiti dalykiniai vaizdiniai bei tekstiniai dokumentai – saugoma Vilniaus apskrities, Kultūros paveldo centro ir Lietuvos istorijos instituto archyvuose. Reikėjo ne vienų metų įsigilinti į šiuos dokumentus ir atrinkti vertingiausius. Didelio formato ir blogai išlikę brēziniai dėl techninių priežasčių negalėjo būti publikuojami. Knygoje pateikiamus grafinius vaizdus papildo susistemintas S. Lasavicko palikimo sąrašas. Pats autorius yra paskelbęs tik kelis tekstus iš savo tyrinėjimų¹. Bet jo architektūrinų ir archeologinių tyrimų medžiaga liudija apie daug platesnius nei tik architekto konservatoriaus mokslinius interesus, gilias įžvalgas ir milžinišką darbštumą.

Sigito Lasavicko asmenybės fenomeną visuomenė ēmė suvokti tik pačioje jo gyvenimo pabaigoje. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę spaudoje pasirodė ne vienas pokalbis, išryškinęs architekto pažiūras ir jo nuomonę apie Lietuvos architektūros paveldo restauravimą². S. Lasavickas priklausė pokario kartai, bet liko atvirai antitarybinis visa savo esybe. Todėl kolektyve jis buvo kitoks, nepaisantis primestų taisyklių, klausantis savo vidinio balso, o ne valdininkų nurodymų. Jis atmetė sovietinius šablonus ir nepasidavė snobizmui, karjerizmui, atsisakė tarnauti sistemai. Bet blogio prisisunkusi sistema tarsi chimera tūnojo greta, ir jis visomis išgalėmis stengėsi nuo jos apsaugoti. Jo asmenybės ir gyvenimo tragizmą atskleidžia vėlyvi fotoportretai ir

¹ S. Lasavickas, Gedimino pilis, *Tiesa*, 1958-06-15, Nr. 140 (4660); N. Kitkauskas, S. Lasavickas, Vilniaus Žemutinės pilies kai kurių ankstyvųjų pastatų liekanų tyrimai, *Architektūros paminklai*, t. 4, Vilnius, 1977, p. 3-14; S. Lasavickas, Radiniai Šiaurojoje gatvėje, *Literatūra ir menas*, 1979-10-27; to paties, Vilniaus pilys. Aukštinės ir Žemutinės pilų rekonstrukcijos pasiūlymai, *Naujasis dienovidas*, 1992, Nr. 20, p. 3; to paties, Vilniaus pilys – piliakalniai ir jų reikšmė lietuvių kultūrai, *Vilniaus miesto istorijos skaitinė*, sud. E. Manelis, R. Samavicius, Vilnius: Vilniaus knyga, 2001, p. 41-44.

² S. Lasavickas, Lyg vienas už viską atsakytum, užrašė A. Andrikonytė, *Vilniaus laikraštis*, 1991, birželis, Nr. 18 (31), p. 7; Regėjimai, [pokalbis su architektu Sigitu Lasavicku], užrašė K. Urba, *Baltų archeologija*, 1995, Nr. 1 (4), p. 8-9; V. Daugudis, Reikšmingesnės architektė Sigito Lasavicko istorinės hipotezės, *Voruta*, 1999-03-20, Nr. 11 (389); A. Stalgys, Graikiškas Sigito Lasavicko tilėjimas, *Šiaurės Atenai*, 1999-03-27, Nr. 12; A. Mituzienė, Lyg gyvoji Vilniaus pilų dvasia, *Lietuvos aidas*, 1996-08-10, Nr. 156; T. Sakalauskas, *Missa Vilnensis Susitikimai su Vilniaus kūrėjais*, Vilnius: Baltos lankos, 2006.

taiklūs amžininkų pastebėjimai: „Iš pažiūros nevalyvai apsirengęs, apželęs, gyvenęs labai kukliomis sąlygomis S. Lasavickas tuo pat metu buvo fanatiškai atsidavęs istorinio architektūros paveldo išsaugojimui bei restauravimui.“³

Architektas visą gyvenimą dirbo vienoje įstaigoje – Paminklų restauravimo institute, kurios pavadinimas per tą laiką keitėsi keletą kartų, bet esmė – nedaug. Jo asmenybės dramatizme glūdi paradoksas: jis darė, ką norėjo, ką mėgo, ir drauge liko nepritapėlis, nepripažiantis sovietinės sistemos nustatyti elgesio normų. Izoliuotas ir ignoruojamas, jis, užsidaręs savo tyrinėjimų pasaulėlyje, buvo laimingas. Milžiniškas kūrybinis palikimas nušviečia S. Lasavicko gyvenimą džiaugsmingomis spalvomis.

Likimas lémė S. Lasavickui dirbti prie seniausių ir svarbiausių Lietuvos architektūros paminklų: Vilniaus Aukštutinės pilies, Vilniaus arkikatedros, Senojo ir Naujojo arsenalų, Medininkų pilies, K. Donelaičio atminimo muziejaus Tolminkiemye. Jam teko susidurti su 7-ajame ir 8-ajame dešimtmeciais vis blogėjančia konservavimo darbų kokybe, ir jis skaudžiai išgyveno dėl kiekvieno darbo broko, padaryto konservuojant senovinius mūrus. Antai su širdgėla rašė, kad restauruojant šiaurinę atraminę Aukštutinės pilies kalno sieną dedamos drėgnos plytos. Jausdamas, kad negali sustabdyti per keletą dešimtmeciu žyvykusio mūro konservavimo technologijų nuosmukio, jis vis labiau atsiribojo ir tolo nuo tiesioginių projektavimo ir priežiūros darbų. Užsisklendusį savyje jį dažnai galėdavai pamatyti archeologų perkasose. S. Lasavickas parengė unikalią archeologinių pjūvių brėžinių kolekciją, kuri liks vertingu informacijos šaltiniu apie sunaikintus kultūrinius sluoksnius ateities tyrėjams.

Kaip architektas, S. Lasavickas tėsė XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės restauratorių Juozapo Kamarausko, Zigmunto Mečislovo Čaikovskio, Mariano Morelowskio taikytus konservavimo metodus. Jis turėjo piešėjo talentą ir braižytojo kruopštumo, laikėsi senovinės architektūros paminklo vaizdavimo tradicijos. Didžiulio formato brėžiniai ir jų atlikimo būdas švelniai paspalvinant akvarele primena XIX a. architektų stilių. Ypač ankstyvieji, apie 1960 metus padaryti zondažų, stratigrafinių pjūvių ir apmatavimų piešiniai ir brėžiniai primena senąją manierą. Savo tyrimų duomenų apibendrinimui S. Lasavickas laiko skyrė tik tiek, kiek reikėjo padaryti jo atradimus atitinkančias rekonstrukcijas. Atsidėjės architektūros ir archeologijos tyrinėjimams, jis stengėsi neatsitraukti nuo objekto, nenutolti nuo praktikos, neužbaigęs vieno darbo, jau imdavosi kito. Todėl jo tyrimams stinga analizės, išbaigtumo ir apibendrinimų. Pervertę eskizų ir padrikų užrašų šūsnis, mokslinių tyrinėjimų rezultatus pamatysime įgyvendintus jo padarytose pilių bei atskirų pastatų vizualizacijose.

Pokario metais Lietuvos viduramžių architektūros paminklų padėtis buvo dramatiška. Nė viena pilis neišliko nesuniokota, šių pastatų tolesnis likimas buvo daugiau negu miglotas. Vos baigusiam architektūros studijas S. Lasavickui teko dirbti su pačiais sudėtingiausiais, blogiausiai išsilaikejusiais, nykstančiais statiniais. Jaunas architektas pats savarankiškai gilinosi į seniausių mūrijimo technologijų paslaptis ir per kelerius metus tapo gotikinių Lietuvos pilių žinovu. Viduramžių mūrinė statyba, jo supratimu, jkūnijo lietuvių tautos savimonę, išsaugojo

³ V. Mikučianis, *Norejau dirbti Lietuvoje*, Vilnius: VDA leidykla, 2001, p. 133.

2 Verkių Romuvos šventyklos rekonstrukcija. 1993

seniausių simbolių kloodus. S. Lasavickas atkakliai bandė rekonstruoti pilių bokštų formas ir nustatyti jų tipologiją pagal vos matomus ir greičiausiai tik jo vieno pastebėtus ir jam vienam suprantamus ženklus, išlikusius sunykusių Medininkų ir Krėvos pilių donžonų mūruose. Taip gimė jo konstruojami pasakojimai apie Lietuvos praeitį, įkūnyti pilių vizualizacijose, kuriose jis stengėsi atskleisti, kaip šie architektūriniai ansambliai galėjo atrodyti prieš daugelį šimtų metų. Šios hipotezės, kurtos gūdžiais postaliniinės epochos metais, kai įbauginti inteligenčiai bijojo net žodį ištarti, užvaldė ne tik jų autoriaus vaizduotę, bet darė didžiulį poveikį aplinkiniams. Pokario architektūros tyrinėtojų atsigréžimas į gotiką, seniausių mūrų ieškojimas po vėlesniais sluoksniais sukūrė prielaidas nuvertinti XIX a. statinius. S. Lasavickas gotikinėje architektūroje matė kolektyvinės atminties šaltinį ir mokė jaunesniuosius archeologus ir architektus pažinti mūro statinių amžių remiantis vizualia apžiūra. Kitokių tyrinėjimų tada ir nebuvo. S. Lasavickas su dar keliais kolegomis padėjo mūrų tyrimo pagrindus Lietuvoje.

Architektui nepavyko užbaigti ar iki galо įgyvendinti né vieno savo projekto, išskyrus mažytį karcerio priestatą prie Naujojo arsenalo ir vėliau nugriautą Šréterių koplyčią evangelikų reformatų kapinėse prie Pylimo gatvės. 1956–1960 m. jis vykdė Vilniaus Aukštutinės pilies vakarinio bokšto konservavimo ir pritaikymo muziejui darbus, bet, nagrinėdami kruopščiai nubraižytas bokšto išklotines, matome, kad ne itin daug iš šio projekto buvo įgyvendinta, nebent Vilniaus pilių maketai. 1960 m. pagal S. Lasavicko projektą vyko Medininkų pilies konservavimo darbai, bet 1961 m. jie nutrūko sustabdžius finansavimą. 1964 m. buvo atlikti Naujojo arsenalo pastato pritaikymo naujai paskirčiai darbai, tačiau ir vėl dėl lėšų stokos ir politinių intrigų nepavyko parengto projekto net iš dalies realizuoti. Objektų, prie kurių dirbo S. Lasavickas, autorinė priežiūra dažniausiai nutrukdamo arba būdavo atliekami tik minimalūs

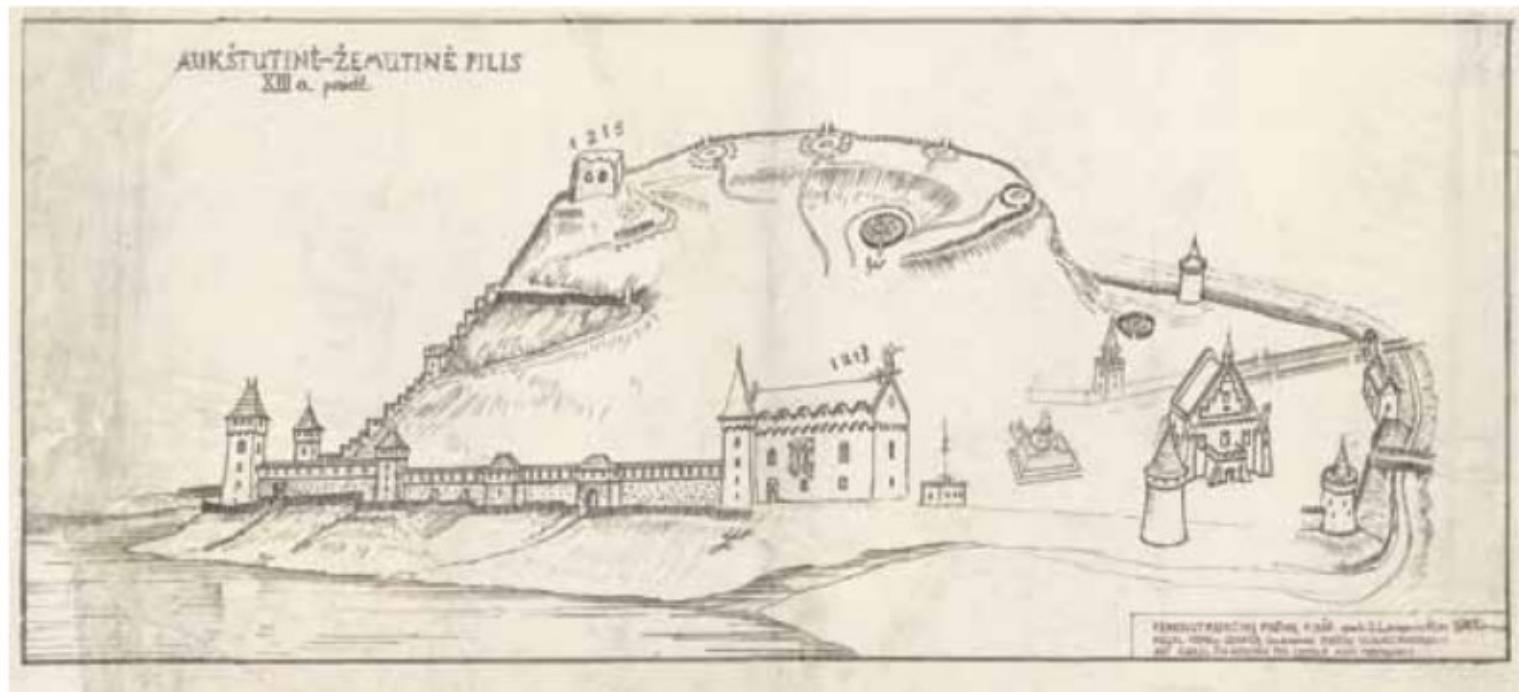
tvarkybos darbai, į architekto pasiūlymus nebūdavo įsiklausoma. Tolminkiemio atvejis, kai įsižeidės ir metės nepabaigtą darbą architektas iš aktyvios veiklos pasitruakė septyneriems metams, iliustruoja, kokį spaudimą jam tek davę patirti. Persekojimų už laisvą žodį ir kitokią mintį laikais toks poelgis buvo atvirai demonstratyvus, parodantis, kad savo principų „už sviestą“ jis neatsisakys.

Kūrybinę S.Lasavicko biografiją ir jo palikimą galima apibendrinti paprastai – jam reikėjo gimiti ir gyventi XIX amžiuje, o jis visą gyvenimą kentėjo nuo sovietų visuomenė ir kultūrą graužusių blogybių – izoliacijos ir ksenofobijos, neleidusiu nei tobulėti, nei mokytis, o tik traikius bet kokią iniciatyvą. Architektas padarė šimtus archeologinių ir architektūrinių tyrimų brēžinių, kurie tais nelemtais laikais buvo laikomi technine medžiaga. S. Lasavickas turėjo mokslininko gyslelę, bet jam nebuvo jokių prošvaisčių realizuoti savo įžvalgas nei vienam, nei grupėje su kitais tyrinėtojais. Šiandien, žiūrėdami į jo darytus apmatavimų brēžinius, eskizus, rekonstrukcijas, pjūvių piešinius, matome, kad jis nesustodavęs ties architekto konservatoriaus užduotimi, o kiekvienąsyk siekdavęs ištakų, ieškodavęs interpretacijų, kaip tyrinėjami pastatai ar vietovės galėję atrodyti. Viena jo tyrinėjimų dalis kartu su ataskaitomis tapo vieša, buvo kopijuojama, kartojama ir pamažu absorbuota nukeliavo į kolegų disertacijas ir knygas, o kita – pati vertingiausia – liko dūlėti namuose sukrauta į krūvas.

Sigitas Lasavickas – unikalus atvejis mūsų paveldosauginėje praktikoje. Tai, ką jis darė „i stalčiu“ – vizijos ir rekonstrukcijos – po 1990 metų tapo oficialiosios paveldosaugos savastimi. Lietuva nusimetė okupacijos jungą, buvo galima atvirai kalbėti apie milžiniškas kultūrines netekties. S. Lasavicko godos ir svajonės apie senovės lietuvių didybę, kunigaikščių pilis ir rūmus, apie kuriuos jis ir dar keli archeologai tyliai šnekėdavosi prie arbato puodelio, užvaldė aukščiausio valdžios ešelono mintis. O architektas grimzdo vis gilyn į savo vizijų pasaulį, apsėstas keisčiausiu regėjimui, kartojo tas pačias mitologemas apie Kretą ir lietuviškąjį megaroną. 7-ajame ir 8-ajame dešimtmečiais darytos Vilniaus pilii rekonstrukcijos tapo patogiu pretekstu politikams kalbėti apie seniai nebeegzistuojančių pastatų atstatymą. Nes nieko daugiau architektūros restauravimo srityje atsilikusi Lietuva ir neturėjo, tik S. Lasavicką. Jis tiesiogiai toje veikloje jau nebedalyvavo, o įsitraukė į pagonybės gaivinimo sajūdį. Ir taip niekada ir neišvydo Kretos...

Tyrinėjant S. Lasavicko kūrybinį palikimą išryškėjo ne tik jo kaip talentingo architekto, architektūrinės archeologijos Lietuvoje pradininko ieškojimai ir atradimai, bet ir mūsų paveldosaugos sistemos, architektūros konservavimo ir restauravimo praktikos nueitas kelias, visuomenės nuostatų kaita. Tikimės, kad knygoje skelbiama medžiaga ir tai, kas tebeguli archyvuose, bus panaudota ateityje, vertinant penkiasdešimt S. Lasavicko gyvenimo ir Lietuvos paveldosaugos metų.

Kad knyga apie šią iškilią asmenybę išvystų dienos šviesą, daug padėjo Lietuvos literatūros ir meno archyvo darbuotojai, ypač dėkojame archyvo direktorei Vidai Šimėnaitei. Už nuoširdžią pagalbą dėkojame Vilniaus apskrities archyvui, Kultūros paveldo centro Paveldosaugos bibliotekai, UAB Projektavimo ir restauravimo institutui ir Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių bibliotekai. Taip pat reiškiame padėką talkinusioms rengiant šią knygą kolegėms Ingridai Tamšiūnienei ir Aušrinei Žilevičiūtei.

3 XIII a. pradžios Aukštutinės ir Žemutinės pilių vaizdas pagal Vilniaus panoramos piešinį ant 1978 m.
Senajame arsenale surasto kaulo. Po 1980

4 Sigito Lasavicko piešinys ant 1978 m. kasinėjant Senajame arsenale rasto kaulo fotografijos

29 Vilniaus pilys XVI amžiuje. 1973

Miesto tyrimai

*Vilniaus paviršius – tai turinėgas
praeities įvykių archyvas.*

Vilniaus senamiestį 1949 m. paskelbus architektūros paminklu, 1951 m. buvo imtasi restauruoti šį vertingą architektūros paveldą. Pirmasis S. Lasavicko projektas buvo Lopacinskių (seniau Sulistrovskiu) rūmai tuometinėje J. Tallat-Kelpšos, o dabar S. Skapo gatvėje 4. Nors jis buvo taikomojo pobūdžio, tačiau techniniu statinio pritaikymu neapsiribota ir, remiantis stilistinės restauracijos metodu, statinio fasadui buvo sugrąžintas prieškario vaizdas. Rūmuose tuo metu veikė Lietuvos TSR valstybinės konservatorijos bendrabutis. 1953 m. gruodžio mėnesį S. Lasavickas parengė jo perplanavimo techninį darbo projektą (išliko tik jo šviesoraštis)⁶³. Jaunasis architektas greičiausiai rémėsi 1947 m. architekto Arkadijaus Konduralovo parengtais Lopacinskių rūmų apmatavimo brėžiniais⁶⁴. Jis suprojektavo naujus medinius laiptus į antrą aukštą ir rūsi, o remdamasis prieškarinėmis Jano Buļhako fotografijomis, pasiūlė nuimti balkoną ir vietoj durų, kurios buvo įrengtos prieš karą arba iškart po jo, atkurti langą su apvadais ir trikampiu sandriku, analogiškai kitiems pirmo aukšto langams. Trys ankstyvojo klasicizmo dviejų aukštų korpusai aplink vidinį kiemą pagal S. Lasavicko projektą buvo suremontuoti ir pritaikyti bendrabučiui⁶⁵.

1954 m. pirmoje pusėje Vilniaus valstybinio dailės muziejaus užsakymu S. Lasavickas parengė Kapitulos namo (dabar Pilis g. 4) remonto projektą. Gotikinis namas su aukštu renesansiniu atiku, turintis ir baroko elementų, XIX a. buvo ne kartą remontuotas: 1812–1818 m. sutvirtinti pamatai, pertinkuotas fasadas, perdengtas stogas⁶⁶, 1885–1890 m., vadovaujant architektams Nikolajui Čiaginui, Kiprijonui Maculevičiui ir inžinieriui Michailui Prozorovui, buvo perplanuotas statinio antras aukštetas. Po Antrojo pasaulinio karo 1945 m. Zigmantas Mečislovas Čaikovskis parengė kelis pastato rekonstrukcijos eskizus. Tačiau statinio tvarkymo darbai nusitęsė, nors pamažu vyko fasadų restauracija, vadovaujama architekto Simono Ramunio.

Rengdamas namo restauracijos projektą, S. Lasavickas pasinaudojo bene pirmaisiais Restauracinėje dirbtuvėje atliktais architektūros tyrimais ir zondažais⁶⁷. Darbų ataskaitoje, remdamasis ikonografiniais, istoriniais duomenimis ir analogų analize, konstataavo, kad namas

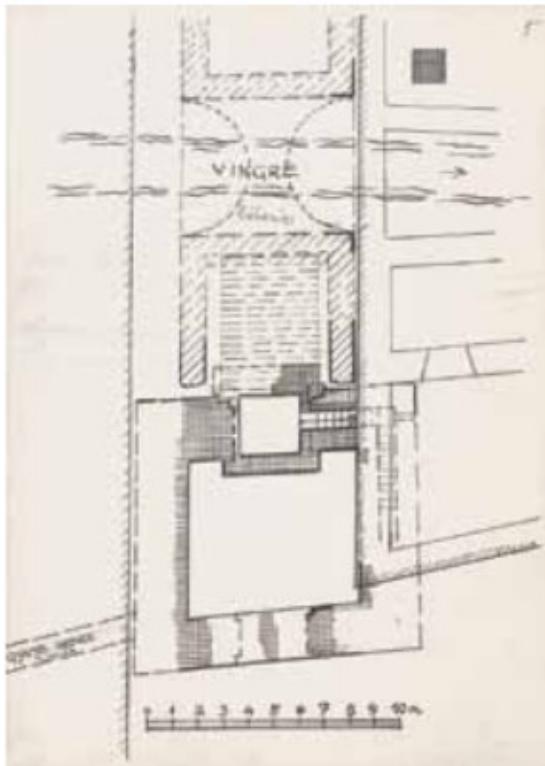
⁶³ S. Lasavickas, *Architektūros paminklo konservatorijos bendrabučio Vilniuje, J. Tallat-Kelpšos g. 4, perplanavimo techninis darbo projektas*, 1953, gruodis, KPC, f. 5, ap. 2, b. 25. Projekto brėžiniai: KPC, f. 6, ap. 1, s. v. 14651, 14655, 14656.

⁶⁴ A. Konduralov, Lopacinskių (Sulistrovskiu) rūmų (S. Skapo g. 4, Vilniuje) apmatavimų brėžiniai, 1947, KPC, f. 6, ap. 1, s. v. 454–462.

⁶⁵ *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. 1, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 480.

⁶⁶ V. Drėma, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, kn. 2, Vilnius: Savastis, 1998, p. 159–165.

⁶⁷ S. Lasavickas, *Architektūros paminklas gyvenamas namas Vilniuje, Gorkio (dabar Pilis) g. 4. Restauracijos projekto darbo brėžiniai*, 1954, KPC, f. 5, ap. 2, b. 11, l. 2.

38 Vilniaus vartų planas. Apie 1991

39 Vilniaus vartų situacinis planas. Apie 1991

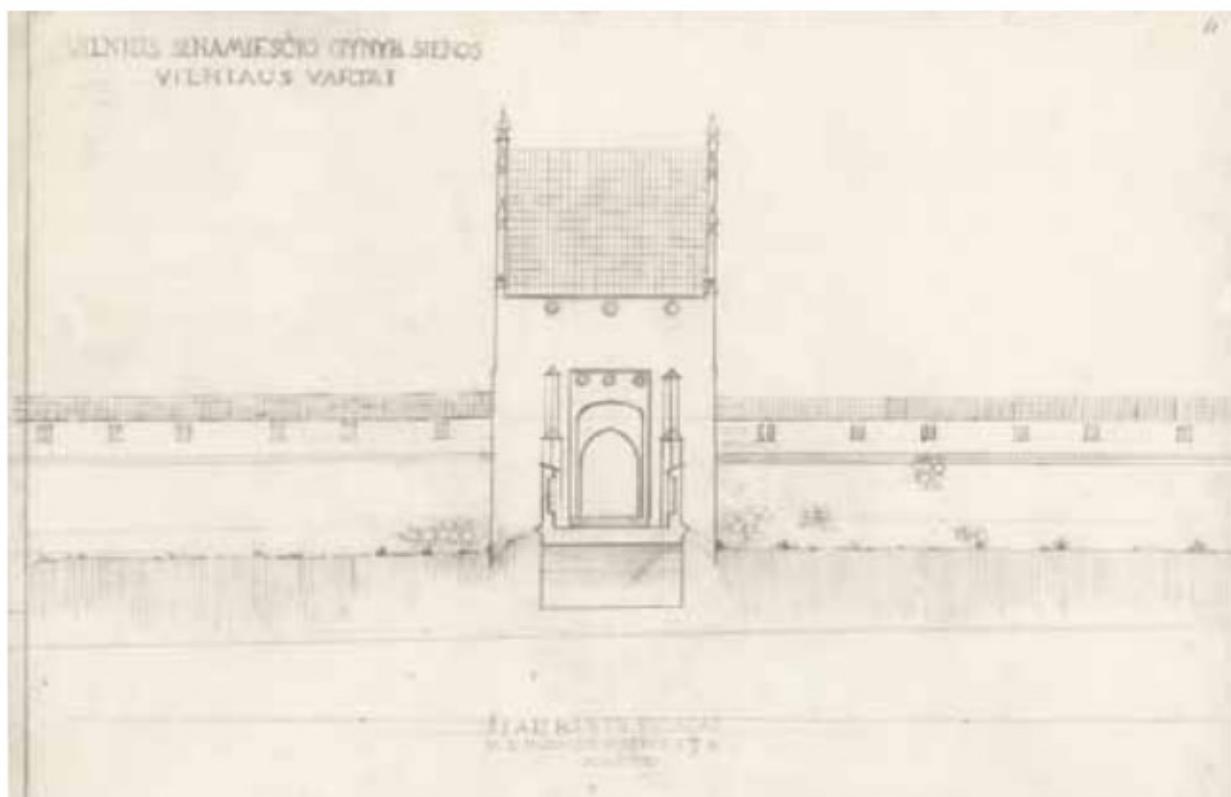
Vėlyvajame kūrybos etape S. Lasavickas vis daugiau domėjos seniausia Vilniaus mūrine statyba. Jis sukaupė nemažai faktinės medžiagos apie gotikinius statinius Vilniaus senamiestyje. Nors jo rankraščiuose nerاسمime nuoseklaus duomenų sisteminimo, tačiau gotikinių gyvenamujų statinių tipizacijos bandymų esama. Tekstinė ir grafinė medžiaga juose pateikta gana chaotiškai – mus pasiekė architektūros analizės eskizai, liudijantys architekto gebėjimą atlikti lyginamąją analizę. S. Lasavickas išskyrė keturis gotikinių namų su dviem patalpomis tipus, kurie, anot jo, „su atskiromis variacijomis įeina į patį ankstyviausių Vilniaus senamiesčio mūrinio užstatymo kločą“⁹⁶. 8-ojo dešimtmečio pabaigoje jis vis labiau įsitraukė į architektūrinius tyrimus Vilniaus mieste. Dirbdamas kartu su archeologais Latako, Augustijonų gatvėse ir kitur, S. Lasavickas pastebėjo ankstyvųjų gotikinių statinių liekanų struktūrinius panašumus. Jis rašė: „Jų tyrimas ir datavimas, ir įtakų nustatymas, iš kur visa tai kilo, turi sudaryti lietuvių architektūros istorijos pagrindą, nes ant pastarojo klostėsi visi vėlesnio užstatymo antsluoksniai.“⁹⁷ Keldamas savas tipizacijos hipotezes, architektas teigė, kad turi būti parengta išsami moksline studija, analizuojanti ankstyvą gyvenamųjų statinių mūro statybą. Jo supratimu, ankstyviausių

⁹⁶ S. Lasavickas, *Vienos-triųjų patalpų gotikiniai namai Vilniuje. Architektūriniai tyrimai (aprašymas, bréžiniai)*, 1981, LLMA, f. 650, ap. I, b. 297, l. 1.

⁹⁷ Ten pat.

40 Vilniaus vartų rekonstrukcija. Apie 1991

41 Vilniaus vartų šiaurinio fasado rekonstrukcija. Apie 1991

54 Archeologiniai tyrimai centrinėje Vilniaus katedros navoje. Kazimiero Vainoro fotografija. 1988.
Iš kairės: Sigitas Lasavickas, greta Albertas Lisanka, gilumoje atsitūpęs Napaleonas Kitkauskas

Sakraliniai statiniai

...*prieš katalikišką bažnyčią ten buvus pagoniška šventykla.*

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, nuo 1944 m. Lietuvoje pradėta uždarinėti bažnyčias ir vienuolynus, kurie dažniausiai virsdavę sandėliais arba stovėdavę tušti¹¹⁹. 1949 m. uždarius Vilniaus arkikatedrą baziliką valdžiai teko ieškoti kompromisinio sprendimo, kaip pastatą pritaikyti. 1956 m. čia buvo įkurtas muziejus¹²⁰. Ir tik rengiant pirmąjį Vilniaus miesto regeneracijos projektą sakralinio paveldo objektus buvo numatyta pritaikyti muziejams bei kultūros įstaigoms¹²¹.

S. Lasavicko kūrybiname kelyje pasitaikė keletas Vilniaus sakralinio paveldo objektų: jis tyrė ir rengė projektus Vilniaus arkikatedrai ir jos varpinei, Šv. Onos ir Šv. Barboros, Šv. Kazimiero bažnyčiomis, Šréterių koplyčiai evangelikų reformatų kapinėse. Iki 1965 m. architektą labiau domino sakralinių statinių architektūriniai aspektai, vėliau, nuo 8-ojo dešimtmečio, jis pradėjo gilintis į seniausią tyrinėjamą objekto istoriją, siekdamas susieti juos su lietuvių šventviečių tradicija, grįsta santykiais su pasaulio kryptimis ir dangaus šviesulių kraštiniais azimutais.

Vilniaus bažnyčios buvo dokumentuojamos ne tik tarpukariu, bet ir Antrojo pasaulinio karo metais. Tai liudija 1943–1944 m. Zigmunto Mečislovo Čaikovskio atlkti Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios¹²², Piotro Bohdziewicziaus – Vilniaus katedros, Šv. Kotrynos, Šv. Mikalojaus, Šv. apaštalu Pilypo ir Jokūbo ir kitų bažnyčių apmatavimai. Ir pasibaigus karui prie Vilniaus bažnyčių dokumentavimo dirbo keletas architektų ir inžinierų. S. Lasavickas pirmaisiais darbo Restauracinėje dirbtuvėje metais kartu su architektais Vytautu Gabriūnu ir Arvedu Kybrancu važinėjo po Lietuvą ir darė bažnyčių apmatavimus. Vilniuje kartu su Žibartu Simonavičiumi 1954 m. apmatavo Evangelikų liuteronų bažnyčią¹²³.

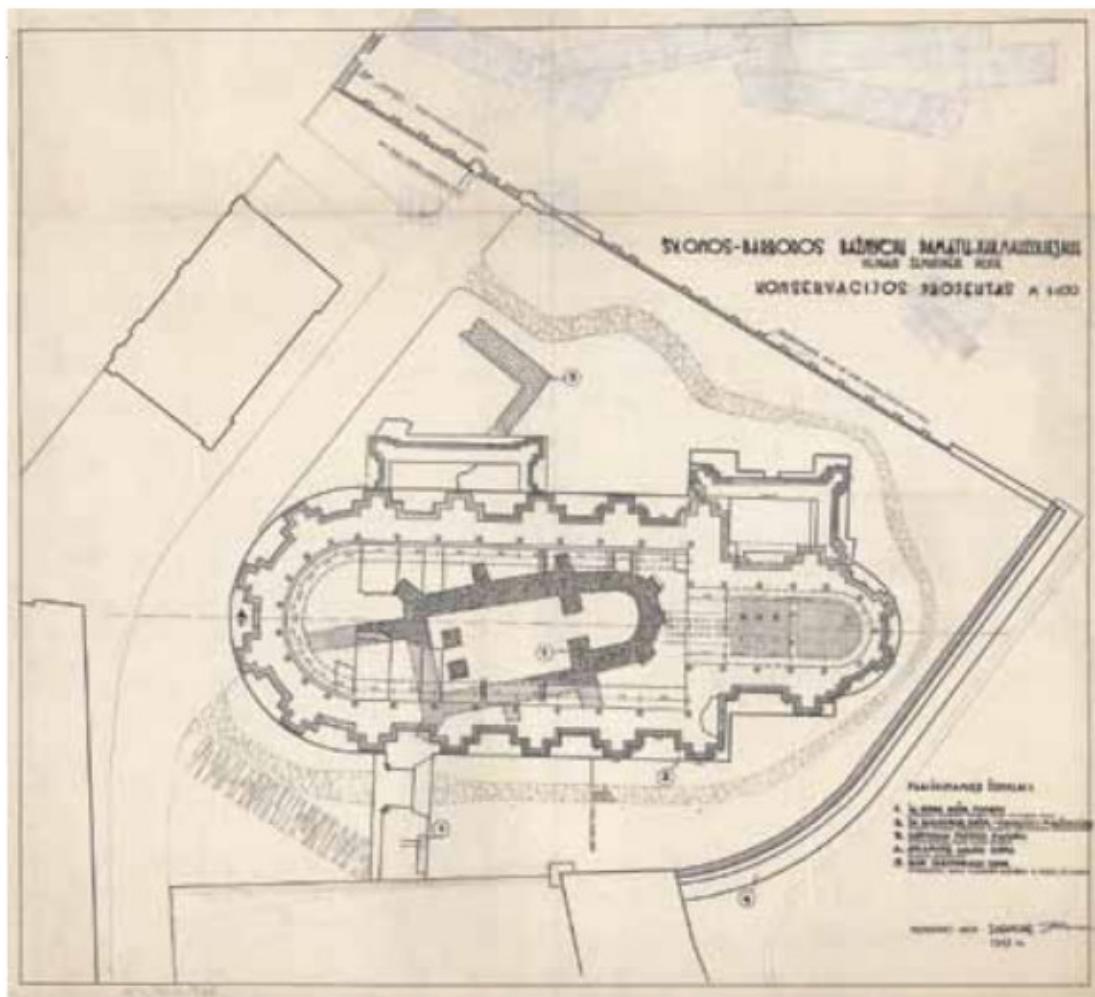
¹¹⁹ K. Misius, Bažnyčių uždarinėjimas Lietuvoje pokario metais, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 12, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, p. 87–101; R. Čepaitienė, Vilniaus bažnyčių likimas sovietmečiu (1944–1990), *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 5, p. 32–38; R. Čepaitienė, *Laikas ir akmenys: Kultūros paveldo sampratos modernijoje Lietuvoje*, Vilnius: LII, 2005, p. 175. Ypač ryškūs pavyzdžiai: Vilniuje Šv. Kazimiero bažnyčia pritaikyta vyno, Visų Šventųjų – cukraus, Viešpaties Jėzaus Antakalnyje – karinės amunicijos sandeliui, Šv. Jėzaus Širdies bažnyčia su visu viziūčių vienuolynu tapo kalėjimu; Kaune Jėzuitų bažnyčia buvo paversta sandeliu, Šv. Jurgio – karinių atsargų sandeliu. Panašus likimas išliko ir kitų konfesijų sakralinius pastatus.

¹²⁰ V. Pšibilskis, „Byla“ dėl Vilniaus Arkikatedros: 1949–1956, *Kultūros barai*, 1995, Nr. 5, p. 66.

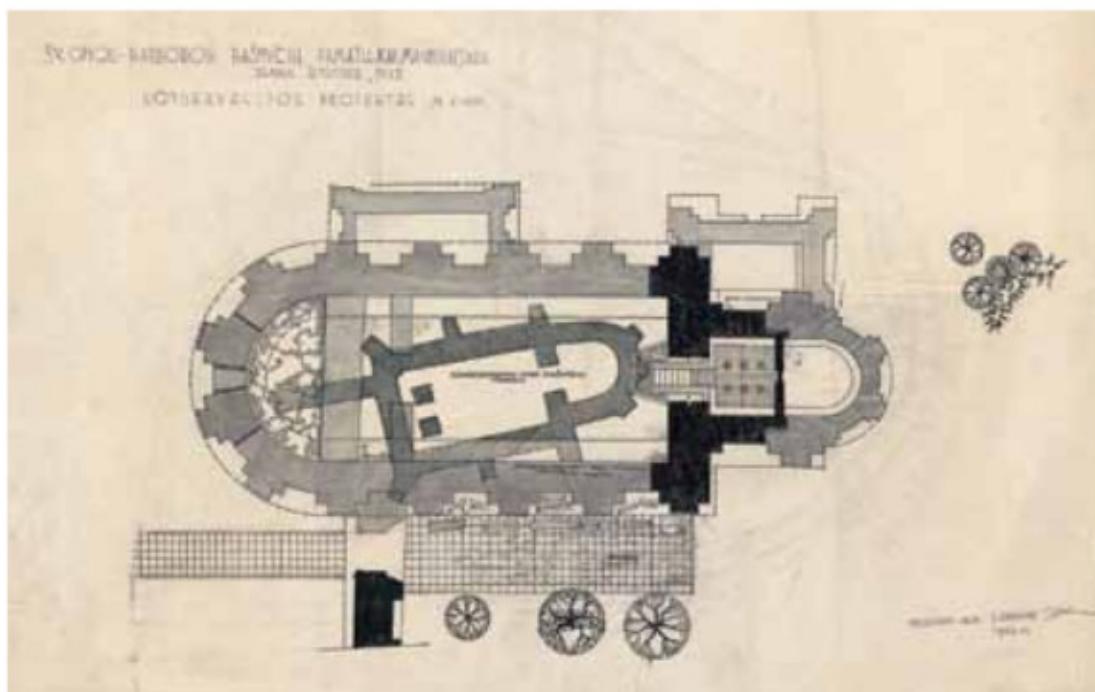
¹²¹ *Vilniaus senamiesčio rekonstrukcijos projekty* eksperitinės išvados, 1960, VAA, f. 1019, ap. 11, b. 27, l. 4.

¹²² Z. M. Čaikovskio Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios apmatavimai, planai, fasadai, pjūvių brėžiniai buvo atlkti 1943 m., perbraižyti ant kalkės 1944 m. spalį, šiandien jų originalai saugomi KPC, f. 6, ap. 1, s. v. 64–71.

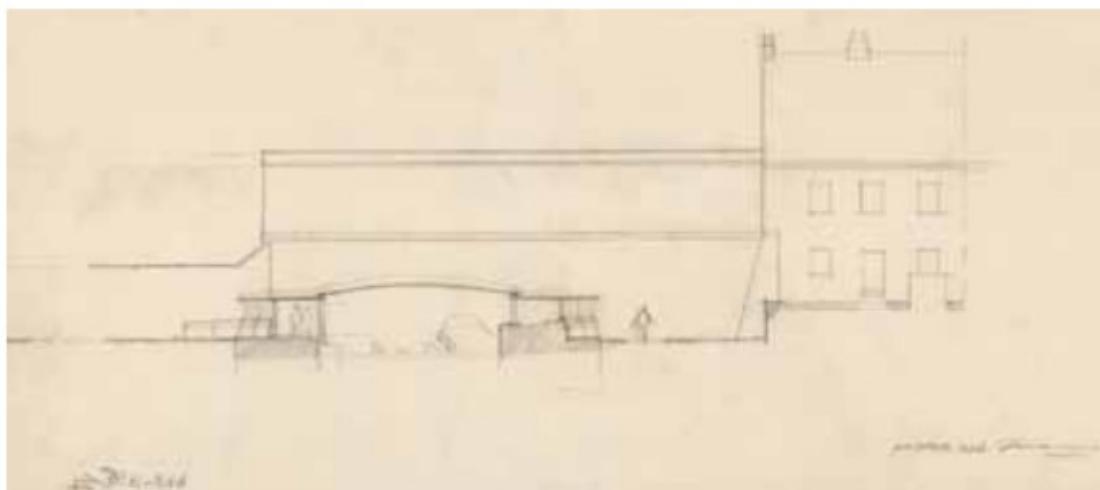
¹²³ Ž. Simonavičius, S. Lasavickas. Architektūros paminklas buv. Liuteronų bažnyčia Vilniuje, Muziejaus g. Nr. 9. 1954 m. apmatavimai. Planas A-A. M 1:50. Popierius, pieštukas ir kalkė, tušas, 83,5×60. KPC, f. 6, ap. 1, s. v. 422; Planas B-B. M 1:50. Popierius, pieštukas ir kalkė, tušas, 83,5×60. KPC, f. 6, ap. 1, s. v. 423; Pastogės planas. M 1:50. Popierius, pieštukas ir kalkė, tušas, 84×72. KPC, f. 6, ap. 1, s. v. 425; Pietinis fasadas. M 1:50. Popierius, pieštukas, 60×84. KPC, f. 6, ap. 1, s. v. 426; Skersinis pjūvis. M 1:50. Popierius, pieštukas, 60×84. KPC, f. 6, ap. 1, s. v. 427. Brėžiniai buvo sudėti į architektūrinį apmatavimų bylą: S. Lasavickas, Ž. Simonavičius, *Vilniaus Muziejaus (dabar Vokiečių) g. 9 buvusių Liuteronų kirchės architektūriniai apmatavimai*, 1954, KPC, f. 5, ap. 1, b. 31.

63 Karališkojo mauzoliejaus įrengimo ir teritorijos sutvarkymo projektas. 1963

64 Karališkojo mauzoliejaus įrengimo projektas. 1963

65 Šv. Onos ir Šv. Barboros bažnyčių pamatų konservavimo projekto eskizas. Skersinis pjūvis. Apie 1963

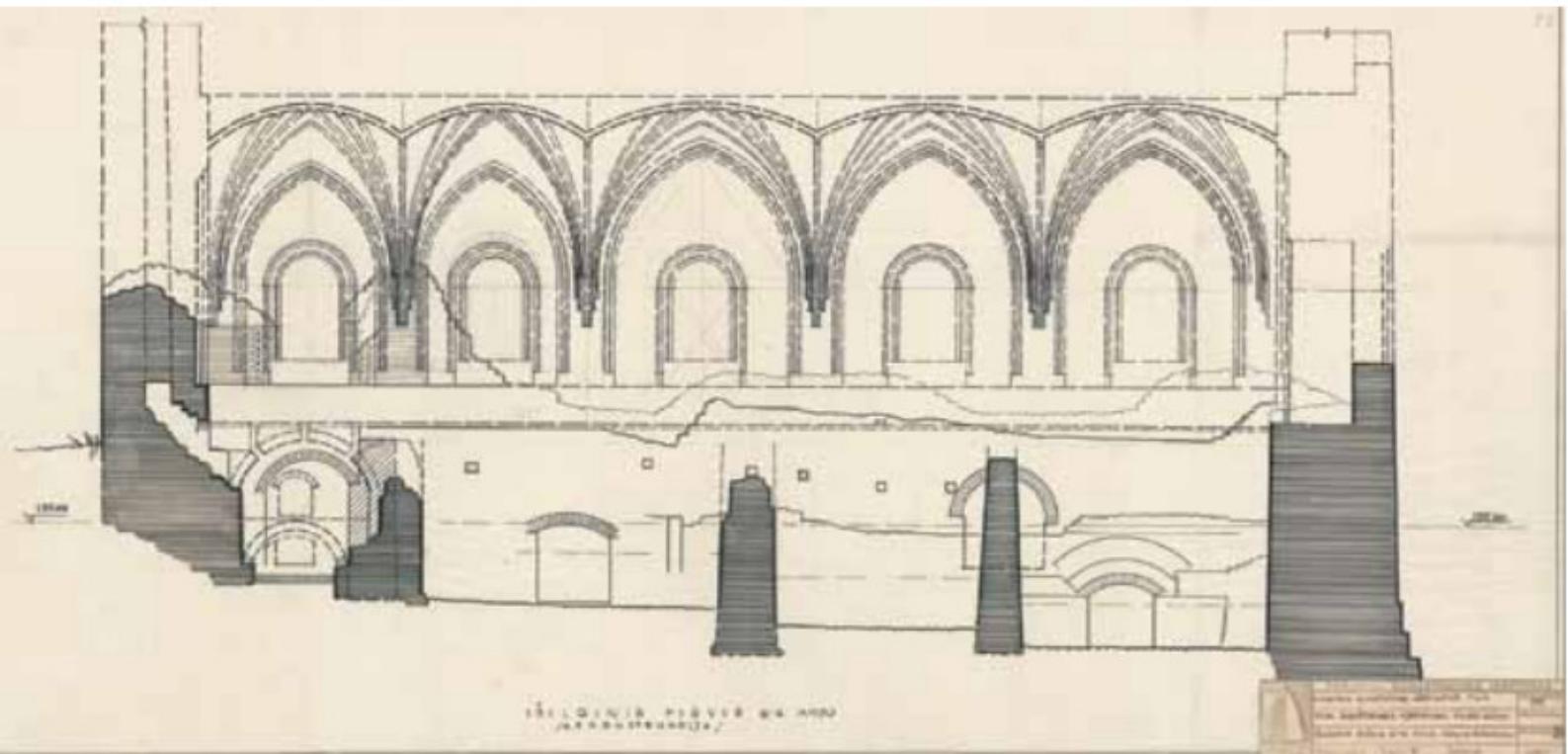
Šv. Kazimiero bažnyčia buvo remontuojama. 1958 m. S. Lasavickas parengė dvi restauracijos ataskaitas, kurios parodo besiformuojančius architektūros tyrėjo metodinius principus¹²⁹. Pirmojoje architektas atliko istorinę apžvalgą, kritiškai įvertino skirtinguose šaltiniuose išdėstyta bažnyčios statybos chronologiją. Jis itin kruopščiai išnagrinėjo faktus, aptarė stilistinius ir architektūrinius statinio bruožus. Jo nuomone, XVII a. vietiniai meistrai pastato konstrukcijoms panaudojo gotikinius sprendimus, nors tuo metu Lietuvoje jau vyravo renesansas¹³⁰.

Pagal 1955 m. sudarytą Šv. Kazimiero bažnyčios defektinį aktą buvo numatyti tik avarinės būklės likvidavimo darbai. Nebuvo atsižvelgta į tarpukariu vykdytus šventovės tyrimus ir restauравimo darbus. 1925 m. bažnyčios rekonstrukcijai vadovavęs lenkų architektas Janas Borowskis ėmėsi atkurti katalikiškos bažnyčios interjerą: buvo pašalintas pagal Aleksandro Rezanovo projektą įrengtas ikonostasas, pagrindiniam fasade uždažytos freskos, atstatyti piliastrų kapiteliai ir dalis skulptūrų. Karo metais pagal architekto Jono Muloko projektą virš bažnyčios kupolo žibinto buvo iškelta karūna. Būta ketinimų sugrąžinti pirminį bažnyčios fasado vaizdą, panaikinant XIX a. rusų architekto Nikolajaus Čiagino atliktos rekonstrukcijos padarinius ir neorokokines detales. Tačiau tarpukario tyrėjų ir architektų iniciatyvos nebuvo tēsiamos. Avarinės būklės likvidavimo darbai prasidėjo 1955 m., o nuo 1956 iki 1958 m. jiems vadovavo S. Lasavickas.

Atliekant bažnyčios remontą buvo numatyta uždengti pagrindinio fasado dviejų bokštų stogus. Per karą sudegęs kairiojo bokšto kupolas buvo suprojektuotas, remiantis dešiniojo bokšto konstrukcija ir architektūrinėmis formomis. Kairysis bokštas buvo suremontuotas 1955 m. žiemą. Centrinis bažnyčios fasado bokštas buvo laikinai uždengtas keturšlaičiu stogeliu. Kitais metais buvo pradėti bažnyčios išorės dekoro atkūrimo darbai. Pagal S. Lasavicko parengtą pagrindinio fasado projektą buvo atliekami tik remonto pobūdžio darbai: tinkuojamos sienos, restauruojamos

¹²⁹ S. Lasavickas, *Architektūros paminklas Šv. Kazimiero bažnyčia Vilniuje. Trūmpa istorinė apžvalga*, 1958, KPC, f. 5, ap. 2, b. 1303; S. Lasavickas, *Architektūros paminklas Šv. Kazimiero bažnyčia Vilniuje. 1955–1957 m. vykdytų remonto-restauracijos darbų ataskaita*, 1958, KPC, f. 5, ap. 2, b. 1304.

¹³⁰ KPC, f. 5, ap. 2, b. 1303.

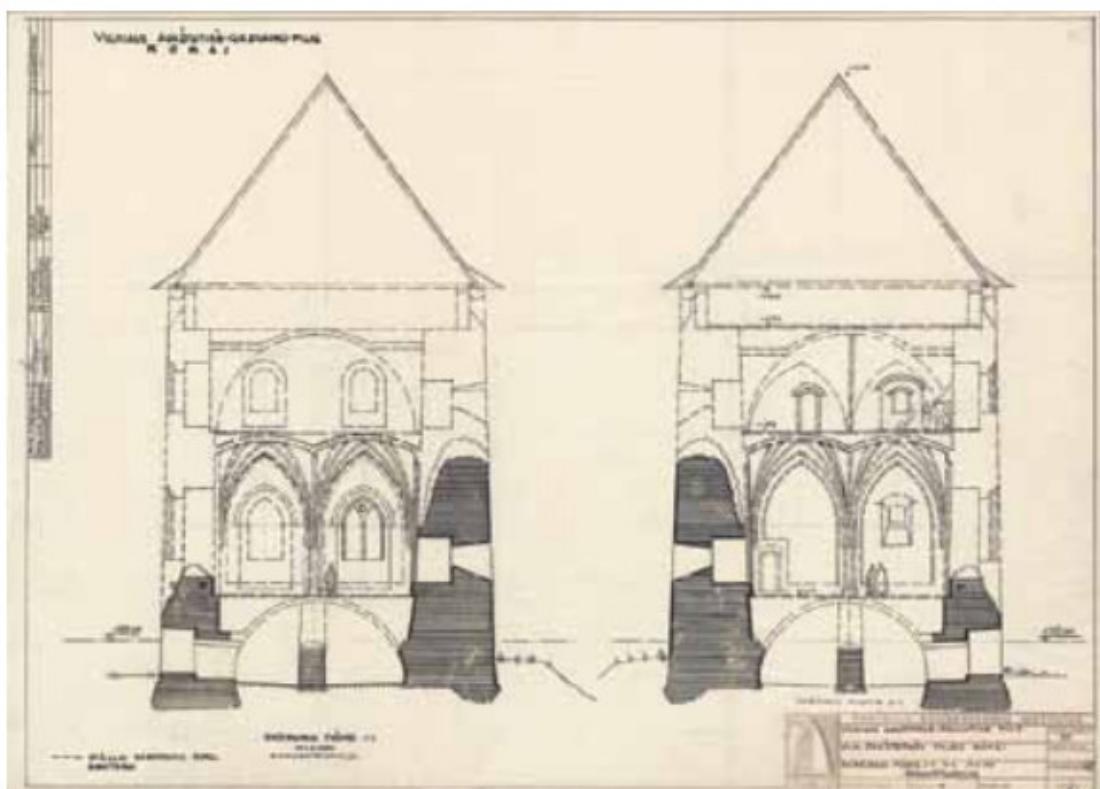

144 Aukštutinės pilies rūmų išilginis pjūvis. 1977

metodinės tarybos komisijos posėdyje²³⁹. Šio posėdžio nutarimai yra itin svarbūs Aukštutinės pilies rūmų restauravimo istorijoje. Į komisiją buvo pakvesti 26 autoritetingiausi paveldosaus specialistai iš 10 institucijų: Vilniaus inžinerinio statybos instituto, Lietuvos architektūros ir statybos mokslinio tyrimo instituto, Miestų statybos ir projektavimo instituto, Kauno politeknikos instituto, Vilniaus universiteto, Dailės instituto, Istorijos ir etnografijos muziejaus, Kultūros ministerijos ir kitų su paveldotvarka susijusių žinybų²⁴⁰. Komisija svarstė tris iš keturių S. Lasavicko pristatytyų projektų: pirmajį, kuriame buvo siūloma konservuoti visų sienų išorinius ir vidinius paviršius ir uždengti jas stogeliais (kaina 135 000 rublių), antrajį, kuriaame buvo numatyta visą statinį uždengti lengvu stogu, o vakarinę dalį atstatyti medžiu (šiferio stogo kaina 118 000, čerpių – 125 000 rublių), ir visų rūmų atstatymo projektą (kainos nežinome, nes trūksta protokolo lapo). Autorius pristatydamas projektus pabrėžė, kad istoriniai tyrimai atliki tik dalinai, ir atkreipė dėmesį į Pilies kalno geologinės sandaros problemas. Pažymėjo, kad jeigu būtų nutarta imtis pilies rūmų didesnių atkūrimo darbų, pirmiausia reikėtų

²³⁹ Išplėstinės mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos ir PKI mokslinės metodinės tarybos jungtinio posėdžio, vykusio 1977 m. rugpjūčio 29 d. protokolas, S. Lasavickas, *Vilniaus Aukštutinė (Gedimino) pilis. Rūmų konservacijos projekto pasiūlymai, I, II ir III var.*, 1977, KPC, f. 5, ap. 2, b. 793, l. 4–6. Kitas protokolo variantas: VAA, f. 2, 86–57, l. 4–6. Abiejosearchyuose trūksta protokolo lapo.

²⁴⁰ Posėdyje dalyvavo komisijos narai S. Abramauskas, Vytautas Balčiūnas, Romas Batūra, Eduardas Budreika, Vytautas Dvar iškis, Jonas Glemža, Algė Jankevičienė, Irena Jučienė, Romualdas Kaminskas, Bronislovas Krūminis, Giedrius Laučius, Jonas Mačiela, Juozas Marcinkus, V. Mikšys, Edmundas Misiulis, V. Paškevičius, Stasys Pinkus, Evaldas Purlys, Stase Ramanauskienė, Adolfas Raulinaitis, Eduardas Rimša, Žibartas Simonavičius, B. Šilinienė, Alfredas Širmulis, Vaclovas Zubrus, Zita Žemaitytė.

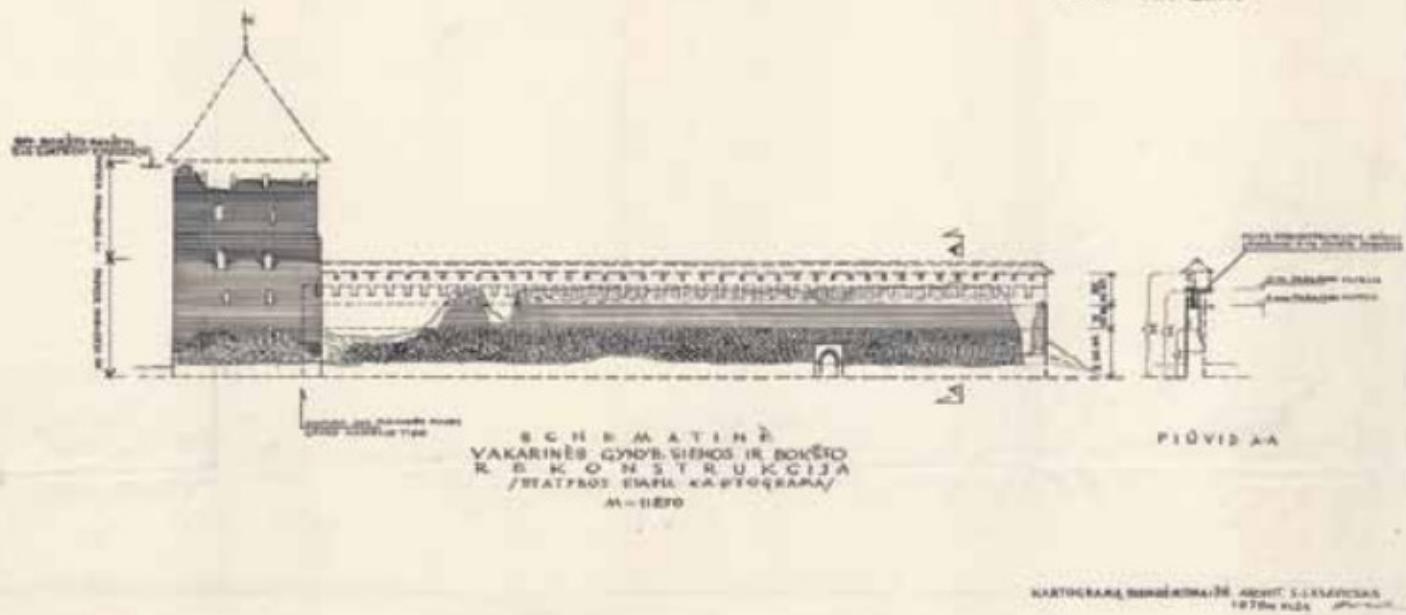

145 Aukštinės pilies rūmų skersinis pjūvis. 1977

146 Rūmų krosnies „c“ ir „d“ patalpos. Sigitas Lasavicko fotografija. Apie 1977

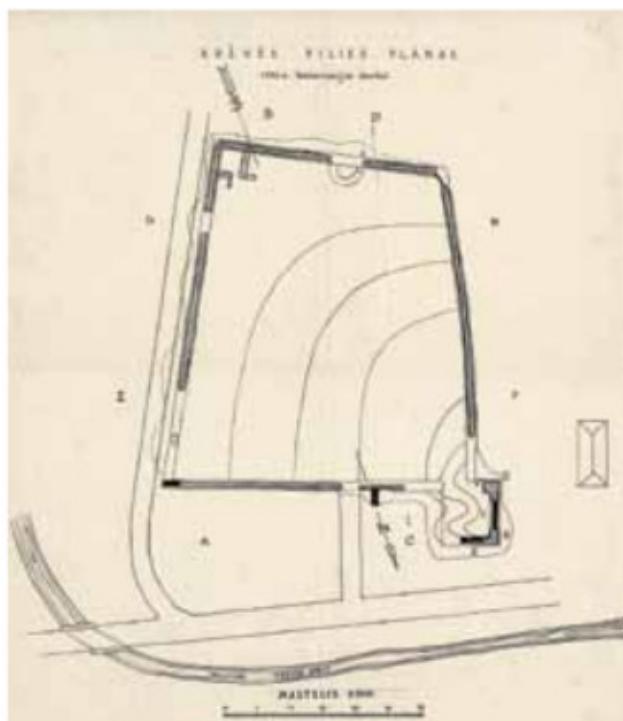
KRÉVOS PILIS
XIII - XIV amž.

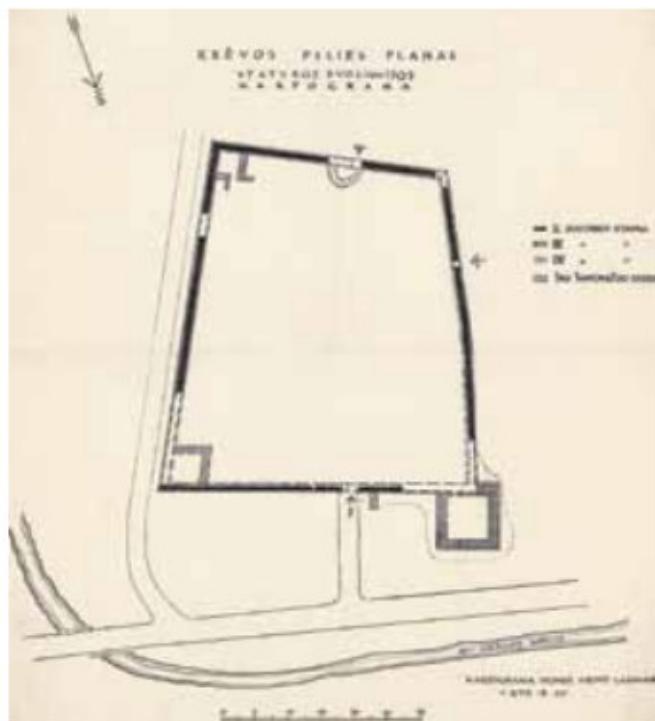
279 Krėvos pilies rekonstrukcija. 1979

280 Krėvos pilies donžonas. Mečislovo Sakalausko fotografija. 1979

281 Krėvos pilies 1930 m. konservacijos darbų planas. Be datos

282 Krėvos pilies mūrų kartogramma. 1979

ta geležinėmis sąvaržomis, sutvarkytos mūro išlaužos, išvalyti griuvėsiai, sienos viršus nuteptas apsauginiu sluoksniu⁴⁰⁵. Šią rekonstrukciją S. Lasavickas pažymėjo savo 1976 m. brėžinyje.

1979 m. kartu su kolegomis Arvedu Kybrancu, Jonu Kriukeliu ir fotografu Mečislovu Saka lauskui S. Lasavickas vėl lankėsi Krėvoje. Tarp tų metų dokumentų architekto fonde randame jo sudarytą fotografijų albumą su detalia M. Sakalausko parengta pilies fotofiksacine medžiaga⁴⁰⁶. Po 1979 m. išvykos į Krėvą S. Lasavickas parengė Krėvos pilies statybos etapų kartogramą bei vakarinės sienos ir donžono retrospekcinį vaizdą, išskyrė keturis pilies statybos etapus: pirmajam priskyrė gynybinę akmenų mūro aptvarą, antrajam – sienos dalį, mūrytą apdailos plytomis, su aptvarinio tipo pilims būdingu parapetu, trečiam – sienų paukštinimą įrengiant antrąją šaulių tiltelį ir šaudymo angas. Trečiajame etape, anot architekto, pradėtas statyti donžonas, kuris buvo baigtas ketvirtajame statybos etape: „Apie pirmųjų didžiųjų langų vidurių matoma siūlė tarp tamsesnio ankstyvesnio mūro ir šviesesnio mūro antstato. Šis ryškus mūrų skirtumas rodo prabėgusį ilgą laiko tarpą tarp vienos ir kitos statybos, [...] žemutinysis mūras jau buvo apiręs iki [prasidedant] užbaigiamajai bokšto statybai.“⁴⁰⁷

S. Lasavickas atkreipė dėmesį į Krėvos pilies vakarinėje sienoje esančius įvažiuojamuosius var tus. Smailiaarkliai vartai, išmūryti iš paplokščių akmenų, buvo įrengti pirmajame pilies statybos

⁴⁰⁵ Pagal minėtą S. Lorentzo straipsnį atpasakoja V. Jankauskas, Krėvos pilies ikonografija: tarp romantizmo ir dokumentikos, p. 22.

⁴⁰⁶ Išvykos į Baltarusiją [...], LLMA, f.650, ap. 1, b. 556.

⁴⁰⁷ S. Lasavickas, Krėvos pilis (Baltarusija). Architektūriniai tyrimai, 1976–1979, LLMA, f.650, ap. 1, b. 251, l. 1, 4, 12.